

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНОЦИДІВ ТА МАСОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ : КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Грина МАСЛІКОВА – доктор філософських наук, доцент,
Київський національний університет імені Т. Шевченка
<https://orcid.org/0000-0001-9463-5223>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.51.1068>
i.i.maslikova@knu.ua

З'ясовуються дослідницькі перспективи культурології в осмисленні причин, механізмів, наслідків та превенції геноцидальних практик, зокрема спричинених російсько-українською війною, в контексті міждисциплінарних досліджень геноцидів та масових злочинів проти людяності. Звернення до сучасних студій геноцидів та масових злочинів дозволило окреслити їх предметне поле та основні дослідницькі питання. Осмислення трагедії Голодомору та подій російсько-української війни спричиняє низку культурологічних дослідницьких завдань: формування українського наративу; дослідження культурних аспектів геноцидальних практик, які застосовуються проти українського народу; аналіз наслідків політичного терору як практики покарання; виявлення особливостей віктимізації жертв геноцидів та злочинців; дослідження культурної травми, культури пам'яті та культури забуття; обґрунтування концептуальних засад осмислення феноменів «культурного геноциду», «культурних злочинів», «культурного переслідування», «культурної шкоди» тощо.

Ключові слова: міждисциплінарні дослідження, культурологія, масові злочини, культурний геноцид, культурна травма, культура пам'яті, культура забуття, Голодомор, російсько-українська війна.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Осмислення досвіду світових війн, масових вбивств та геноцидальних практик останніх двох століть спричиняє численні дискусії щодо пояснення соціальних та політичних причин і умов, що породжують екстраординарне зло, спрямоване як на фізичне, так і небіологічне, культурне знищення різних соціальних груп. На межі XX-XXI ст. склався міждисциплінарний напрям дослідження масових вбивств та геноцидів «The Study of Mass Murder and Genocide», який дозволяє осмислити політичні, соціальні, психологічні, культурні виміри масштабного насильства, з'ясувати його причини та механізми, обґрунтувати різні стратегії втручання в трагічні ситуації, зокрема тоді, коли не спрацьовує система міжнародного права, та виявити можливості превенції масових злочинів проти людяності. Особливої значущості всі ці питання набувають під час російсько-української війни, яка має ознаки «культурного геноциду».

Огляд останніх публікацій. Дослідження геноцидів та масових злочинів, як певний міждисциплінарний напрям у гуманітаристиці, є доволі новим інтелектуальним явищем, спричиненим трагічними подіями XX ст. Причини появи геноцидальних практик в історико-культурному процесі, специфіку геноцидів у різних країнах світу та особливості новітніх геноцидів досліджують Джеллателі Р., Джонс А., Кірнан Б., Наймарк Н. М. Роботи Таулбі Дж. Л. фокусують увагу на масових злодіяннях та воєнних злочинах, що відбувалися в сучасному світі. Соціальна філософія, соціальна етика виявляють свій дослідницький потенціал у з'ясуванні причин, механізмів злочинної діяльності. Чіро Д. та МакКолі К. виявляють логіку масових політичних вбивств та можливості їх превенції, Ігнат'єфф М. зосереджує увагу на питаннях порушення прав людини, що є ознакою масових злочинів, Воллер Д. пояснює обставини і причини формування «культури жорстокості», що створює ґрунт для екстраординарного зла. Голодомор як акт геноциду досліджувався Лемкіним Р., Конквестом Р., Гриневич Л., Гудзем В., Касьяновим Г. Питання культурної травми у своїх роботах ставлять Гундорова Т., Кривда Н., Сторожук С. та ін. Необхідність упровадження концепту «культурний геноцид» у міжнародне право доводить Е. Новіч, у контексті російсько-української війни це питання постає у фокусі уваги Бакальчук В.

Метою статті є виявлення перспектив культурології в осмисленні причин, механізмів, наслідків та превенції геноцидальних практик у світлі російсько-української війни в контексті міждисциплінарних досліджень геноцидів та масових злочинів проти людяності.

Основний виклад дослідження. Після Другої світової війни відбулися істотні зміни в міжнародному ландшафті, які виявили три основні тенденції – появу та поширення міжурядових та міжнародних неурядових організацій, значне зростання кількості незалежних держав у зв'язку з розпадом колоніальних імперій та активний розвиток сучасного руху за права людини [18; 277]. Початок сучасного руху за права людини ознаменували Загальна декларація прав людини (1948 р.) та Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), що стала основним міжнародно-правовим документом у

сфері протидії злочину геноциду. Хоча за цією Конвенцією відбулося укладання низки міжнародних пактів та конвенцій, еволюція міжнародного права породила завищені очікування: «ніколи знов» залишається ідеалістичним гаслом, а реальність засвідчує «знов і знов». Система міжнародного права виявила певну безсилість у протистоянні масовим злочинам проти людяності. Риторика прав людини поставала корисним інструментом для Заходу у протистоянні з соціалістичним табором на чолі з Радянським Союзом, проте більшість урядів залишалися у межах Вестфальської концепції суверенітету, згідно з якою держави в межах внутрішньої юрисдикції та без зовнішнього втручання мають право на своїй території робити все, що їм заманеться [18; 278-279].

Дослідницький інтерес до геноциду як «злочину злочинів» в академічному середовищі актуалізувався у 1960-1970-х рр., коли увага західних країн була прикута до масових вбивств у Східному Тиморі, Камбоджі, Бурунді, Ефіопії, що породило спроби виявлення закономірностей у масових вбивствах, які чинилися від імені держави. В той час зросла суспільна увага до вшанування пам'яті жертв Голокосту, що спричинило вивчення його як ключового явища у цій галузі досліджень геноцидів. Академічна зацікавленість цією темою була пов'язана з усвідомленням того, що цей екстраординарний масовий злочин проти людяності засвідчив механізми нової форми інституційного зла, міцно вплетеного у тканину суспільного життя та діяльність модерних соціальних інститутів.

Увага щодо масових злочинів проти людяності посилилася в 1990-х рр., коли почалася фрагментація державного порядку в трьох важливих регіонах світу – на Балканах, Африканському регіоні Великих озер та південних ісламських кордонах колишнього Радянського Союзу. Як зауважує канадський дослідник прав людини М. Ігнат'єфф, це спричинено тиранією етнічної більшості, що прагнула на цих територіях створити стабільні національні держави, кричуще порушуючи права людини [14; 25]. Із хвилею геноцидів у Руанді, на території колишньої Югославії та Чечні в публічному дискурсі відбулося усвідомлення морально неоднозначного факту: західні країни проголошують захист прав людини як ключову мету, але одночасно заради стабільності регіону допомагають тим державам, які порушують такі права. У фокусі досліджень політичної філософії, соціальної етики постала моральна дилема лицемірної політики, що засвідчила конфлікт принципів – підтримки прав людини та забезпечення стабільності [14; 26].

Отже, на межі XX та XXI ст. формується міждисциплінарний напрям досліджень геноциду та масових вбивств, головним завданням якого постає з'ясування того, «чому “ворог” – як би його не визначали – “знищується”?» [13; 8]. Висхідною точкою цих розвідок, що спираються на мемуари, усні історії свідків та жертв, матеріали судових процесів над організаторами та виконавцями інституційних злочинів, є з'ясування історичного часу появи масових вбивств та, власне, геноциду. Хоча поняття «геноцид» ввів в обіг Р. Лемкін лише після Другої світової війни, частина дослідників вважає, що геноцидні практики – війни, різанини, масові згвалтування та інші злочини існували впродовж усієї історії людства. Як зазначає американський дослідник сучасної історії Східної Європи та геноцидів і етнічних чисток Н. Наймарк, деякі геноциди пов'язані між собою як події єдиного наративу, що мають вплив ранніх випадків на пізніші, а деякі геноциди є результатом впливів конкретних культур. Він підкреслює, що Старий Заповіт є основоположним текстом для розуміння геноцидів у межах західної цивілізації, в працях Фукідіда про завоювання та війни можна знайти філософські аргументи щодо характеру геноциду, римське знищення Карфагену постало одним історичним прецедентом цілеспрямованого винищення народу, що глибоко закарбувався у колективній пам'яті як прообраз майбутніх геноцидів, завоювань Нового світу, політики винищення корінних народів Північної Америки та Австралії [8; 23].

Інша частина дослідників наголошує на масових злочинах саме як геноцидах, специфіка яких зумовлена особливістю політичної, економічної і соціально-культурної ситуації XIX-XX ст. Зокрема, Д. Чіро та К. МакКолі акцентують на соціально-політичних чинниках, що спричиняли масові убивства у XX ст.: тривале нарощування озброєння; узгодження двох геополітичних союзів, що призвело до появи двох масштабних ворогуючих таборів; різне тлумачення справедливості та зростання відчуття її скривдженості у різних соціальних групах; агресивний імперіалізм; зростання етнічної солідарності та прагнення сформувати єдину національну спільноту; поширення гострих ідеологічних конфліктів, що базувалися на ідеологічних переконаннях необхідності «очистити» суспільство шляхом насильницького знищення «нечистого» для побудови кращого світу [11; 134-137]. Р. Джеллателі та Б. Кірнан виявили нові риси практики масових вбивств, які принесло XX ст.: масове виробництво зброї та швидке поширення важкого озброєння; винайдення та застосування отруйного газу та інших «ефективних» засобів масштабних руйнувань; швидка комунікація за допомогою радіо, телеграфу, вдосконалення логістики завдяки залізниці та автотранспорту; милітаризовані бюрократії в тоталітарних державах, які перетворюють громадян на пішаків у

військових та політичних шахівницях [13; 21]. Н. Наймарк наголошує на економічних та соціально-культурних чинниках сучасних геноцидів: розробка нових засобів вбивства стала можливою через стрімкий розвиток чорної металургії, вплив сучасних ЗМІ на політику дозволив миттєво поширювати послання ненависті на широкі території [8; 85]. Всі ці чинники вплинули на те, щоб організація вбивств була системною та контрольованою державою.

Незважаючи на відмінність тлумачення часів появи геноцидальних практик та чинників, що їх спричиняють, спільною метою досліджень масових злочинів проти людяності та геноцидів є з'ясування кола організаторів та виконавців злочинів, пояснення причин поведінки злочинців, виявлення механізмів протидії масовим злочинам, покарання та унеможливлення їх в майбутньому.

У розумінні того, як у сучасному світі стають можливими масові вбивства, постали важливими два напрями міждисциплінарних досліджень. З одного боку, психологи, соціобіологи, етнологи здійснили доволі ґрунтовну дослідницьку роботу, висновками якої стала фіксація еволюційно сформованої схильності людини до етноцентризму, ксенофобії та соціального домінування. Проте представники еволюціоністської етики обґрунтовують наявність у людини природної схильності до співпраці, кооперації, турботи, здатної посилюватися завдяки культурним чинникам, зокрема через інтеріоризацію моральних переконань, які будуть сприяти моральній залученості та практикам соціалізації.

Дослідження соціальних психологів та соціальних філософів доводять, що безпосередній соціальний контекст здатний породжувати певну «культуру жорстокості». Як зазначає американський дослідник Д. Воллер, «культура жорстокості» створює благодатний ґрунт для екстраординарного зла завдяки специфічній професійній соціалізації членів військових та воєнізованих організацій, де обов'язковим елементом є ритуальна поведінка та придушення совісті [19; 202-230]. Отже розширення знання про психологічні та соціальні чинники скоєння зла геноциду дозволяє позбавитися його демонізації, проте потребує пошуку механізмів його запобігання, зокрема засобами культури та освітніми практиками.

Проблематика масових злочинів проти людяності та геноцидів є вкрай актуальною для України, що спричинено історією ХХ ст. – злочином Голодомору та новітніми подіями ХХІ ст. – російсько-українською війною, що триває досі. Хоча Голодомор ще у 1953 р. був позначений Р. Лемкіним як класичний приклад геноциду: «Це не просто масове вбивство. Це – геноцид, винищення не лише окремих осіб, але й культури і нації» [7; 28], проте визначальними для визнання його в юридичній площині актом геноциду були 80 роки ХХ ст. Попри той факт, що офіційна радянська політика того часу була радше політикою «примусової амнезії» [2; 393], у світі відбувалася активна діяльність Світового Конгресу Вільних Українців, що сприяла розслідуванню злочину Голодомору, здійснювалася робота Комісії комітету Конгресу США з питань голоду в Україні під керівництвом історика Дж. Мейса, були започатковані наукові дослідження «терору голодом», висхідною точкою яких постала робота англо-американського історика Р. Конквеста «Жнива скорботи» [12].

Хоча зі здобуттям незалежності в Україні певний час тематика голоду 1932-1933 р. «залишалася доменом політиків національно-демократичного і націоналістичного спрямування» [6; 42], у 2006 р. прийнятий Закон України Про Голодомор 1932-1933 років, та сьогодні цей масовий злочин визнаний 28 державами як акт геноциду. Як зазначає авторитетна українська дослідниця Голодомору Л. Гриневич, після чіткої політико-правової оцінки цього злочину, заснування Українського інституту національної пам'яті, упорядкування поховань та спорудження пам'ятників, нарешті тема голоду 1932-1933 р. зайняла важливе місце в українській політиці пам'яті, ідейне спрямування якої полягає у «засудженні насилля і владної сваволі, апеляції до ідеалів державної незалежності і свободи особистості, вшануванні пам'яті мільйонів загиблих унаслідок панування комуністичної тоталітарної системи» [2; 397].

Такі події сприяли появі великого масиву різноманітних публікацій щодо проблеми Голодомору, фокус яких в останні роки зміщується від публіцистики до концептуального аналізу та проблемних студій, що спираються на радянські партійно-урядові документи часів Голодомору, дипломатичні звіти, дані спецслужб тощо [4; 946]. Як зазначає дослідник історіографії Голодомору В. Гудзь, сьогодні формується нова науково-дослідницька програма, ознаками якої є фундаментальні синтетичні праці, що здійснюють інтеграцію домінантної тоталітарної парадигми дослідження Голодомору в світові геноцидні студії, та засвідчують бурхливе зростання міждисциплінарних студій [4; 951].

Російсько-українська війна, зокрема повномасштабне вторгнення РФ в Україну сприяли зрушенням у західній академічній спільноті, що займалася дослідженнями історії, культури,

політики, економіки та мов європейських країн в міждисциплінарному просторі European Studies. Тривалий час в європейських університетах функціонували центри Russian studies, які свідомо впроваджували лінію замовчування злочинів Радянського Союзу, блокуючи спроби стверджувати рівну відповідальність комуністичного на націонал-соціалістичного режимів. Як зазначає Л. Гриневич, західна академічна спільнота постійно підтримувала російський погляд на українську історію через певну інертність або з принципових міркувань [3]. Тому сьогодні перед українською гуманітаристикою, істориками, культурологами зокрема, постає завдання формування українського наративу для того, щоб західні міждисциплінарні дослідження злочинів проти людяності та геноцидів не аналізували процеси, які відбувалися та продовжуються під час війни в Україні, з позицій російського дискурсу.

Із такої точки зору, перспективними можуть бути культурні, соціальні, психологічні аспекти геноцидів та масових злочинів проти людяності, зокрема й Голодомору і геноцидальних практик, які сьогодні використовують росіяни в умовах російсько-української війни. Потребують подальшого дослідження питання інституційного зла крізь призму співвідношення вини організаторів та виконавців масових злочинів проти людяності; участі в таких практиках колабораціоністів; ставлення представників різних соціальних груп, зокрема військових, творчої інтелігенції, інтелектуалів до державного насильства; пам'яті жертв та свідків; деформації свідомості свідків насильства та його жертв; стратегії виправдання агентів насильства; аналіз наслідків терору як засобу покарання.

Окремою темою досліджень постає травматичний досвід та подолання травм минулого заради безпеки майбутнього. Досліджуючи зміни в українській ідентичності через катастрофи, українська літературознавиця та культуролог Т. Гундорова зазначає, що «потрібні особливі зусилля – особливе «пропрацювання» пам'яті з допомогою рефлексій, щоб відірватися від такого травматичного минулого, щоб визволити сучасність і могли оцінювати минуле етично і критично» [5; 16]. Сьогодні з'являються публікації, які відображають результати досліджень психологічних, медичних наслідків голоду, що відбулися на нащадках людей, які його пережили. Травма втрати ідентичності та міцної опори в житті позначається на схильностях до хвороб, неспроможності досягати успіхів в бізнесі, послабленні родинних зв'язків тощо [3]. Тому в ситуації війни вкрай важливими є й дослідження культурної травми «як свідомо сконструйованого наративу про трагічні події, що підсилює консолідуючу цінність образів, значущих для ідентичності конкретної спільноти» [17; 1930].

По закінченню трагічних конфліктів геноцидального характеру залишається доволі серйозна проблема не лише подолання травм, але й превенції майбутніх злочинів проти людяності шляхом збереження пам'яті про страшні події. Проблема ускладнюється тим, що такі практики меморалізації часто наражаються на можливі маніпуляції історією і пам'яттю, наявністю масивів конфліктуючих спогадів, що претендують на істину.

Отже, зворотнім боком культури пам'яті є культура забуття, яка може знаходити свій вираз у «політиках забуття», коли свідомо з політичних міркувань із колективної пам'яті елімінуються певні події та постаті. Україна потрапила в орбіту такої політики Радянського Союзу, спрямованої на замовчення Голодомору та масових репресій за часів Великого терору, коли знищувалися інтелігенція, духовенство, політичні діячі, селяни, руйнувалися ціннісні орієнтації, деформувалися суспільні зв'язки та викорінювалася культурна ідентичність.

Таке забуття на інституційному рівні було важливим для підтримки легітимності злочинної за своєю суттю влади та соціальної стабільності. На індивідуальному рівні свідомості злочинця забуття призводило до заспокоєння своєї совісті через самовіктимізацію, зокрема формування уявних спогадів про персональну чи колективну травму. Завершальною стадією такого процесу є заперечення не лише своєї участі в масових злодіяннях, але й факт самих злочинів. Недарма в риториці президента рф упродовж російсько-української війни постійно лунає риторика віктимізації росії.

Серед найпоширеніших заперечень злочинцями своєї участі є звинувачення опонентів у перебільшенні кількості жертв чи їх фальсифікаціях. Варто згадати цинізм таких виправдовувань після звільнення Київщини на весні 2022 р., коли весь світ побачив масові вбивства в Бучі, Ірпені, Гостомелі, Бородянці [10]. Заперечення масових злодіянь та геноцидів сприяє моральним інверсіям, коли злочинці втрачають моральну чутливість та баналізують свої злочинні дії, що призводить до повторення злочинів у перспективі та породжує серйозні ризики продовження геноцидальних практик [15; 523-524].

У квітні 2022 р. схвалена постанова Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», у якій зазначені злочини РФ, спрямовані на знищення української культури – «деукраїнізація», «поглинання Української нації шляхом перекручування та

привласнення її історії, здобутків у сферах науки, культури й мистецтва», «дії щодо заборони використання української мови та україномовних книг, знищення таких книг, невідкладного запровадження освіти російською мовою та з російським ідеологічним спрямуванням», «примусове переміщення українських дітей на територію російської федерації та передача їх на виховання до чужого середовища з метою знищення їхньої самоідентифікації як українців», «цілеспрямовані дії з руйнування українських музеїв, історичних пам'яток в Україні, місць богослужіння» [9]. У зв'язку з цим усе частіше почала луhati риторика «культурного геноциду» щодо позначення подій в Україні [1], проте варто зазначити, що в західних академічних колах відбуваються серйозні дискусії щодо самого терміну та характеристик цього явища.

Незважаючи на те, що сьогодні в міжнародному праві відсутній термін «культурний геноцид» і це поняття розглядається радше як парарасова концепція (Paralegal Concept), відбувається активне обговорення його дефініцій та характеристик. Акценти ставляться на тому, що «культурний геноцид» означає повне знищення державою культури певної спільноти, зокрема її унікальні духовні, матеріальні, інтелектуальні, емоційні риси, що охоплюють мистецтво, спосіб життя, систему цінностей, традиції, вірування. Підсумовуючи такі дискусії фахівець у сфері міжнародного права Е. Новіч визначає базові характеристики «культурного геноциду»: тривалість процесу, який може відбуватися без масових вбивств, проте призводить до знищення певної соціальної групи через політику асиміляції чи розселення членів такої групи, зокрема насильницьке перевезення дітей; міжгенераційні наслідки знищення такої групи, що унеможливають передачу культури цієї групи наступним поколінням; знищення соціальної групи здійснюється від імені держави як спеціальна «державна політика», проте передбачає певну форму індивідуальної злочинності з боку організаторів чи виконавців [16; 4-5].

Хоча концептуальна пов'язаність «культури» та «геноциду» є очевидною, проте питання щодо їхнього правового переплетення залишається відкритим. Потребують розгляду питання «культурного геноциду», зокрема: де пролягає межа, що нормативно приписує захищати будь-яку практику соціального життя власне як культурну? Це питання впливає з певної розмитості поняття «культура» та її характеристик і набуває своєї значущості в ситуаціях можливих маніпуляцій з риторикою «культурного геноциду», коли порушення лише одного із аспектів людського життя, яке з антропологічної точки зору є за замовченням культурним, вже буде вважатися «культурним геноцидом». Така аналітична робота потрібна для вирішення вже правових питань щодо розрізнення «законних» і «незаконних» претензій з боку певних соціальних груп, які є стороною конфлікту. Культурологічні дослідження концептуальних засад аналізу «культурного геноциду», «культурних злочинів», «культурного переслідування», «культурної шкоди» є вкрай важливими для того, щоб в недалекій перспективі відбулася імплементація цих понять в міжнародне право і юридично уможливилось розв'язання питань відповідальності за культурні злочини, репарації за нанесену шкоду – знищену культурну спадщину, насильне переміщення дітей тощо. Очевидно, ці питання є вкрай важливими в Україні, в якій відбуваються різні форми «культурного геноциду», але поки що не знаходять коректного юридичного закріплення.

У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні *висновки*.

Міждисциплінарні дослідження геноцидів та масових злочинів проти людяності почали формуватися на межі ХХ-ХХІ ст. як реакція на неспроможність системи міжнародного права гарантувати мир і безпеку у світі. Зацікавленість академічної спільноти досвідом сучасних геноцидів породила велику низку запитань: коли, чому і як стають можливими масові злочини проти людяності; якими є специфічні риси сучасних геноцидів і що їх спричиняє; як можна пояснити участь організаторів і виконавців у здійсненні екстраординарного зла; що впливає на формування «культури жорстокості»; які механізми запускають масові злочини проти людяності.

Український контекст заявленої проблематики пов'язаний із дослідженнями Голодомору та російсько-української війни, що мають ознаки геноцидальних практик. Осмислення цих трагедій актуалізують низку дослідницьких завдань перед культурологією: формування українського наративу; дослідження культурних, соціальних, психологічних, аспектів геноцидальних практик, які застосовуються сьогодні щодо українського народу; з'ясування специфіки ставлення представників різних соціальних груп до державного насильства; аналіз наслідків терору як практики покарання; виявлення особливостей віктимізації жертв та злочинців; дослідження культурної травми, культури пам'яті та культури забуття як реакції на пережиті масові злочини проти людяності.

Особливої дослідницької уваги заслуговують питання «культурного геноциду» як певної парарасової концепції, що потребує своєї імплементації в міжнародну правову систему для

розв'язання проблеми відповідальності за здійсненні злочини. Тому *перспективи подальших досліджень* пов'язуються із виявленням критеріїв культурної практики, як такої, що потребує захисту; дослідження концептуальних засад осмислення феноменів «культурного геноциду», «культурних злочинів», «культурного переслідування», «культурної шкоди» тощо.

Список використаної літератури

1. Бакальчук В. О. Культурний геноцид як складова міжнародного злочину РФ в Україні *Стратегічна панорама*. 2022. Спец. вип. С. 72-79
2. Гриневич Л. Голод 1932-1933 у публічній культурі пам'яті та суспільній свідомості в Україні. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 17. С. 389-401.
3. Гриневич Л. Голодомор крізь призму імперіалізму. Локальна історія 7 листопада 2024 р. <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/golodomor-kriz-prizmu-imperializmu-liudmila-grinevich/>
4. Гудзь В. Історіографія Голодомору 1932-1933 років в Україні. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. 1153 с.
5. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. Київ : Грані-Т, 2012. 548 с.
6. Касьянов Г. Danse macabre: голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980 – початок 2000-х). НАН України. Ін-т історії України. Київ : Наш час, 2010. 271 с.
7. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами). Ред. Р. Сербин, упоряд. О. Стасюк. Київ : Майстерня книги, 2009. 208 с.
8. Наймарк Н. М. Геноцид: світова історія. Київ : HREC PRESS, 2004. 204 с.
9. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» Документ 2188-IX, Прийняття від 14.04.2022 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>
10. Свідчення очевидців подій війни росії проти України (розповіді, спогади, щоденники за матеріалами ЗМІ): вебліографічні матеріали. Щоденники війни. Вип. 6: Події війни у висвітленні ЗМІ: публікації 3–14 квітня 2022 року https://nibu.kyiv.ua/svidch_ocheyd/v6/
11. Chirot D., McCauley C. Why not kill them all?: the logic and prevention of mass political murder. Princeton : Princeton University Press, 2006. 268 p.
12. Conquest R. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine. New York : Oxford University Press, 1986. 412 p.
13. Gellately R, Kiernan, B. The Study of Mass Murder and Genocide The Specter of Genocide mass murder in historical perspective New York : Cambridge University Press, 2003. 396 p.
14. Ignatieff M. Human rights as politics and idolatry Princeton : Princeton University Press, 2001 [187 p.]. P. 25.
15. Jones A. Genocide: a comprehensive introduction. 2nd ed. New York : Routledge, 2011. 645 p.
16. Novic E. The Concept of Cultural Genocide: An International Law Perspective. Oxford : Oxford University Press, 2016. 266 p.
17. Storozhuk S., Kryvda N., Hoian I., Mozgova N., Doichyk M., Matviienko I., Doichyk O. Mental health after trauma: individual and collective dimensions Wiadomości Lekarskie, VOLUME LXXV, ISSUE 8 PART 1, AUGUST 2022 p. 1924-1931 DOI: 10.36740/WLek202208119 p. 1930/
18. Taulbee J. L. Genocide, mass atrocity, and war crimes in modern history: blood and conscience. Volume 1. Genocide and Mass Atrocity. Santa Barbara, California: Praeger, 2017. P. 278-279.
19. Waller J. Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing. New York: Oxford University Press, 2002. 316 p.

References

1. Bakalchuk V. O. Kulturnyi henotsyd yak skladova mizhnarodnoho zlochynu RF v Ukraini *Stratehichna panorama*. 2022. Spets. Vyp. S. 72-79.
2. Hrynevych L. Holod 1932-1933 u publichnii kulturi pamiati ta suspilnii svidomosti v Ukraini. *Problemy istorii Ukrainy : fakty, sudzhennia, poshuky*. 2007. №17. S. 389-401.
3. Hrynevych L. Holodomor kriz pryzmu imperializmu. Lokalna istoriia 7 lystopada 2024. <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/golodomor-kriz-prizmu-imperializmu-liudmila-grinevich/>
4. Hudz V. Istoriohrafii Holodomoru 1932-1933 rokiv v Ukraini. Melitopol : FOP Odnoroh T. V., 2019. 1153 s.
5. Hundorova T. Tranzytyna kultura. Symptomy postkolonialnoi travmy: esei. Kyiv : Hrani-T, 2012. 548 s.
6. Kasianov H. Danse macabre: holod 1932–1933 rokiv u politytsi, masovii svidomosti ta istoriohrafii (1980 – pochatok 2000). NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv : Nash chas, 2010. 271 s.
7. Lemkin R. Radianskyi henotsyd v Ukraini (stattia 28 movamy). Redaktor Roman Serbyn, uporiadnyk Olesia Stasiuk. Kyiv : Maisternia knyhy, 2009. 208 s.
8. Naimark N. M. Henotsyd: svitova istoriia. Kyiv : HREC PRESS, 2004. 204 s.
9. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiiei henotsydu v Ukraini» Dokument 2188-IX, Pryiniattia vid 14.04.2022 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>
10. Svidchennia ocheydytsiv podii viiny rosii proty Ukrainy (rozpovidi, spohady, shchodennyky za materialamy ZMI): vebliohrafichni materialy. Shchodennyky viiny. Vypusk 6: Podii viiny u vysvitleni ZMI: publikatsii 3–14 kvitnia 2022 roku https://nibu.kyiv.ua/svidch_ocheyd/v6/

11. Chirot D., McCauley C. Why not kill them all?: the logic and prevention of mass political murder. Princeton : Princeton University Press, 2006. 268 p.
12. Conquest R. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine. New York : Oxford University Press, 1986. 412 p.
13. Gellately R., Kiernan B. The Study of Mass Murder and Genocide The Specter of Genocide mass murder in historical perspective New York : Cambridge University Press, 2003. 396 p.
14. Ignatieff M. Human rights as politics and idolatry Princeton: Princeton University Press, 2001. 187 p. P. 25.
15. Jones A. Genocide: a comprehensive introduction. 2nd ed. New York : Routledge, 2011. 645 p.
16. Novic E. The Concept of Cultural Genocide: An International Law Perspective. Oxford: Oxford University Press, 2016. 266 p.
17. Storozhuk S., Kryvda N., Hoian I., Mozgova N., Doichyk M., Matviienko I., Doichyk O. Mental health after trauma: individual and collective dimensions Wiadomości Lekarskie, VOLUME LXXV, ISSUE 8 PART 1, AUGUST 2022 p. 1924-1931 DOI: 10.36740/WLek202208119 p. 1930/
18. Taulbee J. L. Genocide, mass atrocity, and war crimes in modern history: blood and conscience. Volume 1. Genocide and Mass Atrocity. Santa Barbara, California: Praeger, 2017. p. 278-279.
19. Waller J. Becoming evil: how ordinary people commit genocide and mass killing. New York: Oxford University Press, 2002. 316 p.

УДК 791.43 (477):008

INTERDISCIPLINARY STUDIES OF GENOCIDE AND MASS CRIMES : REASERCH PROSPECTS FOR CULTURAL STUDIES IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Iryna MASLIKOVA – DSc (Philosophy), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

The aim of this paper is to explore the research prospects of cultural studies in understanding the causes, mechanisms, consequences and prevention of genocidal practices, in particular those caused by the Russian-Ukrainian war, in the context of interdisciplinary studies of genocides and mass crimes.

Research methodology. General scientific research methods were used, covering historical, socio-humanitarian, legal and cultural dimensions of the analysis of genocides and mass atrocities.

Results. Turning to interdisciplinary studies of genocide and mass crimes allows us to define their subject area, which raises questions about the causes, social and cultural conditions, mechanisms, specific characteristics of genocide, and ways to prevent it. Understanding the tragedy of the Holodomor and the events of the Russian-Ukrainian war poses a number of research challenges for Cultural studies: the formation of a Ukrainian narrative; research into the cultural aspects of genocidal practices used against the Ukrainian people; clarifying the specifics of citizens' attitudes towards state violence; analysing the consequences of political terror as a practice of punishment; identifying the characteristics of the victimisation of genocide victims and perpetrators; researching cultural trauma, the culture of memory and the culture of forgetting as reactions to mass crimes.

Novelty. New research challenges for Cultural studies were identified in connection with the Russian-Ukrainian war: identifying criteria for cultural practices that need protection; researching the conceptual foundations for understanding the phenomena of 'cultural genocide', 'cultural crimes', 'cultural persecution', 'cultural damage', etc.

The practical significance. Research into these issues will make it possible to raise the question of responsibility for genocidal practices in the legal sphere, overcome the consequences of mass crimes, and outline ways to prevent future genocides.

Key words: interdisciplinary studies, cultural studies, genocide, mass crimes, cultural genocide, cultural trauma, culture of memory, culture of forgetting, Holodomor, Russian-Ukrainian war.

Стаття отримана 20.06.2025

Стаття прийнята 21.08.2025

Стаття опублікована 22.12.2025